

Social Work & Education

©SW&E. 2022

УДК [364-786+364-787.522]-
053.73

DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.7

Юлія Песоцька,
аспірантка кафедри соціальної
педагогіки та соціальної роботи,
Уманський державний
педагогічний університет імені
Павла Тичини,
м. Умань, Україна;
pesotskaya2017@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8028-7878>

Статус статті:

Отримано: квітень 07, 2022
1-ше рецензування: квітень 17, 2022
Прийнято: квітень 30, 2022

Песоцька, Ю. (2022). Соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб. *Social Work and Education*, Vol. 9, No. 1, pp. 89-99. DOI: 10.25128/2520-6230.22.1.7.

СОЦІАЛЬНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ТА СОЦІАЛЬНА АДАПТАЦІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Анотація. У статті висвітлено поняття внутрішньо переміщенні особи (ВПО) в умовах сьогодення. Стаття розкриває особливості надання допомоги таким особам під час активних бойових дій, а також у безпечних для життя місцях. Так у статті розглянуто поняття першої психологічної допомоги, яка є необхідним етапом для подолання посттравматичних стресових розладів та інших розладів, а також є складовою реабілітаційного процесу.

Окреслено поняття «соціальна реабілітація» та «соціальна адаптація», а саме внутрішньо переміщених осіб. Було визначено, що соціальна реабілітація та соціальна адаптація це взаємозалежні та взаємодоповнюючі процеси, які мають певні спільні цілі та методи й технології для досягнення цих цілей.

Описано рекомендації для надання соціальних послуг ВПО, які сприятимуть соціальній реабілітації та соціальній адаптації. Охарактеризовано етапи адаптаційного процесу, що лежать в основі теорії J. Gullahorn щодо оцінки адаптаційних стратегій вимушених переселенців.

Представлено засоби музейної діяльності, які можна використовувати під час соціальної реабілітації та соціальної адаптації ВПО. Серед них висвітлено проєкт «Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта» за підтримки Українського культурного фонду, який розроблений і для офлайн, і для онлайн використання. Також представлено світові музеї, експозиції яких доступні в онлайн-форматі.

Ураховуючи той факт, що для розв'язання цієї проблеми, потрібна міждисциплінарна команда, яка зможе створити комплекс заходів, що сприятимуть психофізіологічному стану особистості. Саме тому стаття буде корисною для фахівців медицини, психотерапевтів, психологів, реабілітологів та соціальних працівників.

Ключові слова: медико-соціальна реабілітація; соціальна реабілітація; соціальна адаптація; внутрішньо переміщені особи; соціально-психологічна підтримка; посттравматичний стресовий розлад; перша психологічна допомога; засоби музейної діяльності.

Вступ

24 лютого 2022 року Російською Федерацією було здійснено повномасштабне вторгнення на територію України.

Постійне бомбардування та цілеспрямоване знищення цивільного населення змушує покидати домівки багатьох українських сімей, особливо Київської, Сумської, Харківської, Донецької, Луганської, Херсонської та Миколаївської областей. Варто зазначити, що станом на 21.03.2022 р. країну покинули 3 млн 489,64 тис. людей у пошуках безпеки, захисту та допомоги (Україну за 25 днів війни залишило майже 3,5 мільйони людей – ООН, 2022). Також значна частина населення отримали статус внутрішньо переміщених осіб, і наразі перебувають на територіях Західної, Центральної та Південної України.

Втрати рідних та близьких, житла, звичного мирного життя, адаптація до нових умов зумовлює посттравматичні стресові розлади, стреси, психосоматичні захворювання та інші психофізіологічні травми. Аби подолати кризову ситуацію внутрішньо переміщені особи потребують допомоги фахівців з медичної, соціальної та психологічної сфер.

Більшість таких осіб потребують соціальної реабілітації і соціальної адаптації до середовища, у якому перебувають наразі.

Проблеми соціальної реабілітації та соціальної адаптації вивчали такі вітчизняні науковці, як Т. Семигіна, О. Рассказова, Г. Слозанська, І. Албул, І. Жеребко, Н. Коляда, О. Кравченко, М. Міщенко, А. Попович, М. Скочко, К. Чупіна та інші. Соціальну адаптацію внутрішньо переміщених осіб досліджували Н. Мазіна та Н. Скок та інші.

Завчасне надання відповідної допомоги сприятиме відновленню психофізіологічного стану особистості, а також її соціальних функцій. Це у свою чергу сприятиме успішній інтеграції особистості у суспільство.

Мета статті полягає у розкритті понять «соціальна реабілітація» та «соціальна адаптація» внутрішньо переміщених осіб та їх реалізація за допомогою засобів музейної діяльності.

Методологія дослідження

Для поставленої мети були використано теоретичний метод – аналіз наукової літератури, нормативно-правової бази з метою їх структурування та узагальнення.

Основна частина

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2022) «внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на

території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру» (Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», редакція від 21.03.2022). Цей Закон «встановлює гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів внутрішньо переміщених осіб» (2022).

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) зазнали та зазнають значних втрат – втрати рідних та близьких людей є найбільшими. Саме тому окрім прихистку та безпеки ВПО потребують медичної та соціально-психологічної допомоги, особливо дітки, у тому числі з інвалідністю.

Основне завдання медичних працівників, психотерапевтів, психологів та соціальних працівників на сьогодні – надати своєчасну допомогу постраждалим і сприяти медико-соціально-психологічній реабілітації та подолання кризового стану.

Більшість ВПО – це особи, які були евакуйовані з місць, де відбуваються бойові дії; або особи, що змогли самостійно врятуватися та завчасно виїхати з міст, які стали найгарячішими точками під час війни. ВПО, які стали живим щитом та були евакуйовані під час гуманітарних коридорів евакуації, потребують довготривалої реабілітації.

Зараз більшість ВПО мають посттравматичний стресовий розлад та потребують проходження соціально-психологічної реабілітації. Однак значній частині необхідна перша психологічна допомога (ППД), яка надається або на місці подій, якщо це можливо, або у безпечному місці.

Перша психологічна допомога має на меті надання постраждалій особі психологічної допомоги, щоб подолати дистрес. ППД включає:

- 1) «ненав'язливе надання практичної допомоги та підтримки;
- 2) оцінювання потреб і проблем;
- 3) надання допомоги в задоволенні базових потреб (наприклад, їжа, вода, інформація);
- 4) слухання людей, не примушуючи їх говорити; » розрада та заспокоєння людей;
- 5) надання допомоги в отриманні інформації, встановленні зв'язку зі службами та структурами соціальної підтримки;
- 6) захист людей від подальшої шкоди» (Перша психологічна допомога: посібник для працівників на місцях, 2017).

Однак варто пам'ятати, що не кожна людина, яка пережила кризову ситуацію, потребує ППД, тому не потрібно нав'язувати допомогу, аби не нашкодити.

Перша психологічна допомога не є повноцінною допомогою для ВПО. Значна частина людей потребує медико-соціальної реабілітації. Відповідно до Закону України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» реабілітація – це «комплекс заходів, яких потребує особа, яка зазнає або може зазнати обмеження повсякденного функціонування внаслідок стану здоров'я або старіння у взаємодії з її середовищем» (Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я, від 12.01.2022).

Під час проходження реабілітації пріоритетом є відновлення фізичного стану особи. Завданням медичної реабілітації є «відновлення здоров'я, усунення патологічного процесу, попередження ускладнень та рецидивів, відновлення або часткова чи повна компенсація втрачених функцій, підготовка до побутових та виробничих навантажень, запобігання стійкої втрати працездатності (інвалідності)» (Медична та соціальна реабілітація, 2005).

Однак не менш важливим є соціальна реабілітація, яка має на меті відновити соціальну сферу життєдіяльності особистості.

Соціальна реабілітація – це «...відновлення соціального статусу особи шляхом: організації активного способу життя, відновлення ослаблених чи утрачених соціальних зв'язків, створення морально-психологічного комфорту в сім'ї, на роботі, забезпечення культурних потреб людини, відпочинку занять спортом...» (Медична та соціальна реабілітація, 2005).

На думку А. Попович, соціальна реабілітація має на меті «розвиток у людини здатності до самостійної життєдіяльності, боротьби з труднощами, протистоянню негативному впливу навколишнього середовища» (Попович, 2017)

Проходження реабілітації ВПО залежить від багатьох чинників, однак усі особи, що стали вимушеними переселенцями, потребують соціальної реабілітації та соціальної адаптації, особливо діти.

Соціальна реабілітація та соціальна адаптація взаємопов'язані поняття, адже мають спільні цілі – це допомогти особі пристосуватися до середовища, відновити соціальні функції.

Якщо ми говоримо про соціальну адаптацію ВПО, то варто урахувувати, що такі особи покинули та / або втратили житло, роботу, іншого нерухомого та рухомого майна, зв'язків з рідними та близькими або інших соціальних зв'язків.

На думку Н. Е. Мазіної, Н. С. Скок, «соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб – це об'єктивно необхідний процес входження індивіда у оновлене соціальне середовище, з перебігом якого особистість не тільки задовольняє свої потреби та досягає життєвих цілей, але й стає спроможною для здійснення прогресивних змін самого середовища» (Мазіна, 2016).

Соціальна адаптація переміщених осіб відбувається у декілька етапів, оскільки після шоку, стресу, ПТСР та/або інших психофізіологічних та майнових втрат людині потрібно, по-перше, стабілізуватися до відносної норми, аби адекватно оцінювати ситуацію та відповідально приймати подальші рішення; по-друге, після певної стабілізації ВПО необхідно інтегруватися у середовище, у якому вона знаходиться, з метою забезпечення себе відповідними ресурсами для підтримання життєдіяльності.

Соціальна реабілітація та соціальна адаптація хоч і взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими поняттями та протікають одночасно, проте відрізняються своїми призначеннями. Соціальна реабілітація спрямована на відновлення соціальних функцій внутрішньо переміщених осіб, а соціальна адаптація – на їхнє пристосування до нових умов.

Сьогодні соціальна адаптація та соціальна реабілітація вимагають нового підходу. Саме тому для більш ефективного результату створюється міждисциплінарна команда, що сприяє інтеграції ВПО у суспільство та подолання усіх бар'єрів, а саме інформаційних, освітніх, соціально-трудова, соціокультурних, економічних.

Ми вважаємо, що на рівні громади до міждисциплінарних команд можуть долучатися такі служби, установи та організації, як заклади представники органів місцевого самоврядування, охорони здоров'я, центри зайнятості, управління праці та соціального захисту населення, відділи освіти, інклюзивно-ресурсні центри, центри медико-соціальної експертизи, реабілітаційні центри, пенсійні фонди, центри надання адміністративних послуг.

Для того, щоб усі послуги, що надаються під час соціальної реабілітації, та заходи, що проводяться під час соціальної адаптації, були більш ефективними потрібно:

- регулярно вивчати потреби внутрішньо переміщених осіб з метою отримання актуальної інформації та розуміння масштабу наявних потреб;
- урахувати виявлені потреби під час розробки програм, заходів тощо;
- здійснювати регулярну інформаційно-просвітницьку роботу щодо прав та можливостей ВПО;
- сприяти у розв'язанні соціально-економічних проблем та подоланні фінансової кризи;
- урахувати медичні потреби та надавати відповідні послуги та консультації;
- забезпечити умови для отримання соціальних послуг у громадах, де наразі перебувають ВПО;
- здійснювати активну соціальну роботу з переселенцями похилого віку, особами з інвалідністю та дітьми;

- сприяти інтеграції ВПО до місцевої громади шляхом залучення до соціокультурних заходів.

J. Gullahorn запропонував теорію щодо оцінки адаптаційних стратегій вимушених переселенців. В основі теорії, згідно якої протікання адаптації відповідає U-подібній кривій. Певні частини адаптаційного процесу мають такі етапи:

- для першого етапу характерними є оптимістичні очікування та надії на майбутнє;
- другому етапу характерне посилення негативного впливу середовища на особистість, що зумовлює стан депресії та розчарування;
- для третього етапу притаманна поява симптомів безпорадності та прояв психосоматичних розладів;
- четвертий етап характеризується появою оптимізму, відчуттям задоволеності та інтеграцією до нових умов;
- п'ятий етап передбачає повну адаптацію особистості (Gullahorn, 1963).

Однак варто пам'ятати, що не всі зможуть (або забажають) пристосовуватися до нових умов і після встановлення стабілізації у своєму регіоні повернуться назад. Там вони зіштовхнуться із новими проблемами реадптації, що знову повторюють U-подібну криву (Gullahorn, 1963).

Одним із головних завдань соціальних працівників та психологів є допомогти ВПО відчути себе у безпеці, як фізично, так і ментально. Подолання стресу та зняття напруги, тим більше після перебування на територіях, де відбувалися постійні обстріли та бойові дії вимагають клопіткої роботи фахівців. Окрім проведення психотерапевтичної та психологічної допомоги, важливим фактором під час соціальної реабілітації та адаптації є змістовний та релаксуючий відпочинок.

Ураховуючи той факт, що під час активної фази обстрілів важко абстрагуватися від інформаційного потоку та надати можливість фізичному та психологічному відновленню організму. Однак постійне перебування в стресі, напрузі, переживання негативних емоцій, почуттів, емоційне вигорання негативно впливає на соціальну реабілітацію та соціальну адаптацію особистості. Саме тому у такі хвилини корисним є заняття спортом, фізична праця, допомога іншим (якщо це можливо). Проте варто не забувати про фізичне виснаження організму. Тому пропонуємо як один із варіантів абстрагування – онлайн-екскурсії, що допоможе відволіктися від новин (подолання психологічної втоми) та фізичне відновлення.

Сьогодні існує багато музеїв, які також мають онлайн-експозиції. Так серед світових музеїв можна виділити «Музей художнього мистецтва в Будапешті, Національний музей в Кракові, Смітсоновський музей, музей

Сальвадора Далі, онлайн-колекція музею Гуггенхайм, онлайн-колекція Нью-Йорського музею сучасного мистецтва МоМа, Метрополітен-музей, Нью-Йорк, музей Ватикана та Сикстинська капела, Британський музей, Лувр, Амстердамський музей Ван Гога з функцією google street view та проєкт Google Art and Culture (Песоцька, 2021).

Науковці Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини (факультет соціальної та психологічної освіти) є активними дослідниками проблем соціальної реабілітації та соціальної адаптації осіб з інвалідністю, ВПО, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах. Серед науковців, які вивчають ці питання, варто відзначити О. Кравченко, Н. Коляда, І. Албул, А. Войтовська, М. Міщенко, К. Чупіна, О. Поліщук, І. Жеребко та М. Скочко.

У 2021 році команда факультету соціальної та психологічної освіти УДПУ імені Павла Тичини отримали фінансування від Українського культурного фонду та Державного агентства розвитку туризму на реалізацію проєкту «Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта» (<http://surl.li/brlfg>).

Мета проєкту є двоєдиною – «по-перше, підвищити туристичну привабливість культурного потенціалу Черкащини за допомогою сучасних ІТ-інструментів; по-друге, використати їх як засіб задля соціальної інтеграції людей з інвалідністю».

Інклюзивна 3D-карта є інноваційним ІТ-інструментом, який сприяє соціальній реабілітації та соціальній адаптації не лише особам з інвалідністю, але й ВПО. Такий інструмент допомагатиме під час реабілітації та адаптації, сприятиме покращенню психосоціального стану переміщених осіб.

3D-карта включає чотири тури, у яких представлено «відео до 40 хв. у супроводі аудіогіда (українською та англійською мовами), відео сурдоперекладача для людей із порушенням слуху, веб-сайт та контент адаптовані для комфортного використання людям із порушенням зору, відповідно до Світового стандарту WCAG 2.0» (Кравченко, Міщенко, Скочко, 2021). Також контент наповнений текстовим матеріалом, фотографіями та перекладом усіх матеріалів англійською мовою та записом аудіогіда (Кравченко, Міщенко, Скочко, 2021).

Інклюзивно-соціальна 3D-карта Черкащини

Тур 1. м. Умань: Національний-дендрологічний парк «Софіївка» та фентезі-парк «Нова Софіївка», комплекс фонтанів «Перлина кохання», лазерне шоу, Музей кораблів, таємничі підземелля Василіанського монастиря, могила рабі Нахмана (маленький Ізраїль).

Тур 2. Монастирище – Жашків – Звенигородка – Тальне: Садиба Даховських (с. Леськове, Монастирищенський район), Жашківський

кінноспортивний комплекс, Буцький каньйон (с. Буки), Свято-Вознесенський храм з млинами (с. Водяники), Національний заповідник «Батьківщина Тараса Шевченка» (с. Моринці, Звенигородський район), мисливський Палац графа Шувалова (м. Тальне), Тальянки – трипільське поселення (пам'ятка археології), Державний історико-культурний заповідник «Трипільська культура» (с. Легедзине).

Тур 3. Корсунь-Шевченківський – Канів: Палац Лопухіних-Демидових (м. Корсунь-Шевченківський), острів Зелений (м. Корсунь-Шевченківський), Літературно-меморіальний музей І.С. Нечуя-Левицького (м. Корсунь-Шевченківський), Спасо-Преображенська церква (с. Мошни), Дуб з Вільхою (с. Мошни), Шевченківський національний заповідник. Тарасова гора, (м. Канів), Регіональний ландшафтний парк «Трахтемирів» та озеро Бучак (Канівський район).

Тур 4. Чигирин: Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» (музей Б. Хмельницького, резиденція Б. Хмельницького, Замкова гора, Замчище – місце родового маєтку Хмельницьких, Суботівський історичний музей, «Три криниці»), джерело «Живун» (с. Голоківка), етнографічно-туристичний комплекс «Козацький хутір» (с. Стецівка), Свято-Онуфріївський чоловічий монастир (с. Чубівка), Свято-Онуфріївське джерело (с. Мельники), Троїцький Матронинський жіночий монастир (с. Мельники), Холодний Яр, дуб Максима Залізняка, Кам'янський державний історико-культурний заповідник (м. Кам'янка) (Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта, 2021).

Висновки

Отже, соціальна реабілітація та соціальна адаптація внутрішньо переміщених осіб є тривалим та вимагає міждисциплінарного підходу фахівців. Співпраця медиків, психологів, психотерапевтів, реабілітологів та соціальних працівників сприятиме поступовому відновленню ВПО та їхній інтеграції у суспільство. Соціальна реабілітація та соціальна адаптація відбувається за допомогою використання різних методів та технологій, одним із них є використання засобів музейної діяльності – онлайн-екскурсії. Стаття не вичерпує розв'язання усіх проблем соціальної реабілітації та соціальної адаптації ВПО, адже є ще інші сфери життєдіяльності, які потребують кращого вивчення, щоб надалі надавати якісну та дієву допомогу постраждалим.

Література

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

Закон України «Про реабілітацію у сфері охорони здоров'я» (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

Кравченко, О. О., Міщенко, М. С., Скочко, М. О. (2021). Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта (з досвіду Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини). *Соціальна робота та соціальна освіта*. Вип. 2 (7), С. 127–133. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244109](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244109).

Культурно-рекреаційно-туристична Черкащина: інклюзивно-соціальна 3D-карта (2021). URL: <http://surl.li/brlfg>.

Мазіна, Н. Е. (2016). Соціально-економічна адаптація внутрішньо переміщених осіб: підходи до виміру. *Вісник Маріупольського державного університету*, Серія: Філософія, культурологія, соціологія. Вип. 12. С. 131–138.

Медична та соціальна реабілітація: навч. посіб. / за заг. ред. Мисули І.Р., Вакуленко Л. О. (2005). Тернопіль: ТДМУ, 402 с.

Перша психологічна допомога: посібник для працівників на місцях (2017). Київ: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ. 64 с.: іл. ISBN 97896179615907897.

Песоцька, Ю. Ю. (2021). Інклюзивний туризм: в умовах карантину. Можливості цифрових технологій. *Сучасні тенденції розвитку освіти й науки: проблеми та перспективи: зб. наук. праць / гол.ред. Ю. І. Колісник-Гуменюк*. Київ–Львів–Бережани–Гомель–Кельце. Вип. 8. С. 228–235. ISSN 2663-9718

Попович, А. М. (2017). Соціальні бар'єри та соціальна реабілітація. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. Вип. 1(40). С. 227–229

Україну за 25 днів війни залишило майже 3,5 мільйони людей – ООН (2022). Interfax-Україна, Інформаційне агентство. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/816385.html>.

Gullahorn, J. (1963). An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*, 19 (3). P. 33–47.

SOCIAL REHABILITATION AND SOCIAL ADAPTATION INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Yuliia Pesotska, PhD-student of Department Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, Ukraine; pesotskaya2017@gmail.com

Abstract. *The concept of internally displaced persons (IDPs) in today's conditions is highlighted in the article. The article reveals the features of providing assistance to such persons both during active hostilities and in safe places. Thus, it considers the concept of first aid, which is a necessary step to overcome post-traumatic stress disorders and other disorders, as well as part of the rehabilitation process.*

The concepts of «social rehabilitation» and «social adaptation» are outlined, namely internally displaced persons. It was determined that social rehabilitation and social adaptation are interdependent and complementary processes that have certain common goals and methods and technologies to achieve these goals.

Recommendations for the provision of social services for IDPs that will promote social rehabilitation and social adaptation are described. The stages of the adaptation process underlying J. Gullahorn's theory of assessing the adaptation strategies of IDPs are described.

The means of museum activity which can be used during the process of social rehabilitation and social adaptation of IDPs are presented. Among them the author(s) elucidate the project «Cultural-recreational-tourist Cherkasy region: inclusive-social 3D-map» with the support of the Ukrainian Cultural Foundation, which is designed for both offline and online use. The world museums, whose exhibits are available online are also presented.

The fact is taken into account that in order to cope with this challenge an interdisciplinary team is needed, able to create a set of measures that will contribute to the psychophysiological state of the individual. That is why this article will be useful for medical professionals, psychotherapists, psychologists, rehabilitation specialists and social workers.

The keywords: *medical and social rehabilitation; social rehabilitation; social adaptation; internally displaced persons; social and psychological support; post-traumatic stress disorder; first aid; museum facilities.*

References

Cultural-recreational-tourist Cherkasy region: inclusive-social 3D-map (2021). URL: <http://surl.li/brlfg>.

During the 25 days of the war, almost 3.5 million people left Ukraine - the United Nations (2022). Interfax-Ukraine, News Agency. URL: <https://interfax.com.ua/news/general/816385.html>.

Gullahorn, J. (1963). An Extension of the U-Curve Hypothesis. *Journal of Social Issues*, 19 (3). P. 33–47.

Kravchenko, O. O., Mishchenko, M. S., Skochko, M. O. (2021) IO Cultural-recreational-tourist Cherkasy region: inclusive-social 3D-map (from the experience of Uman State Pedagogical University named after Pavel Tychnya). *Social work and social education*. Vol. 2 (7), P. 127–133. [https://doi.org/10.31499/2618-0715.2\(7\).2021.244109](https://doi.org/10.31499/2618-0715.2(7).2021.244109).

Law of Ukraine about Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>.

Law of Ukraine about Rehabilitation in Health Care. (2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1053-20#Text>.

Mazina, N. E. (2016). Socio-economic adaptation of internally displaced persons: approaches to measurement. *Bulletin of Mariupol State University*, Series: Philosophy, Cultural Studies, Sociology. Vol. 12. P. 131–138.

Medical and social rehabilitation (ed. Mysula I. R., Vakulenko L. O.). (2005). Ternopil: TSMU, 402 p.

Pesotska, Yu. (2021). Inclusive tourism: in quarantine. Possibilities of digital technologies. *Modern trends in the development of education and science: problems and prospects*: Collection of Scientific Works / ed. Yu. I. Kolisnyk-Humenyuk. Kyiv–Lviv–Berezhany–Gomel–Kielce. Vol. 8. P. 228 – 235.

Popovich, A. M. (2017). Social Barriers and Social Rehabilitation. *Scientific Bulletin of Uzhgorod University*. Series: Pedagogy. Social work. Vol. 1 (40). P. 227–229.

Psychological First Aid: A Guide for Field Workers (2017). Kyiv: Univ. PULSAR Publishing House. 64 p.: il. ISBN 97896179615907897.

Article history:

Received: April 07, 2022

1st Revision: April 17, 2022

Accepted: April 30, 2022